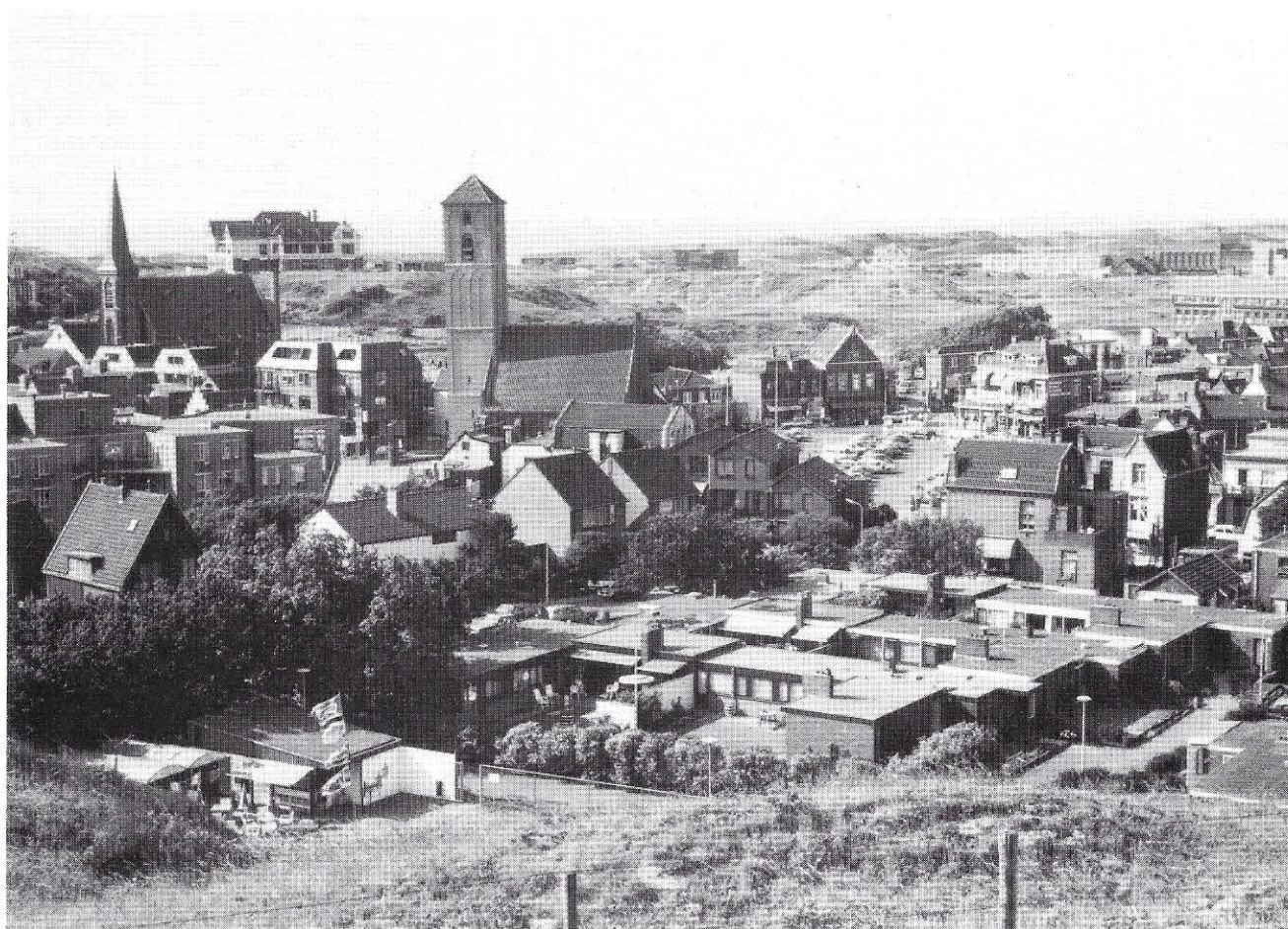

Zeedorpenlandschap in Noord-Holland

Verslag studiedag / Werkgroep Duin & Kust

Het beheer van zeedorpenlandschappen

door E.A.J. Wanders

In het jonge duingebied zijn rond een aantal zeedorpen bijzondere landschappen te vinden. Deze zijn ontstaan door de menselijke invloed vanuit het dorp op het omringende duingebied. Op het moment wordt de beheerder van duinen waarin deze landschappen liggen geconfronteerd met een aantal problemen. Door de toenemende verstedelijking van de vroegere dorpen dreigen zeedorpenlandschappen te worden vernietigd. Aan de andere kant leidt rigoureuze bescherming van zeedorpenlandschappen tot het verloren gaan van passende menselijke activiteit, zodat zowel de landschappelijke waarde als de betekenis voor het natuurbehoud verminderen.

Dit artikel probeert aan te geven hoe het beheer van zeedorpenlandschappen zou kunnen zijn.

Het vroegere zeedorpenlandschap

Het zeedorpenlandschap dat wij nu kennen is het resultaat van natuurlijke duinvormende processen, zoals die overal langs de kust hebben plaatsgevonden door het gebruik dat de bewoners in de dorpen van het omringende duingebied maakten. Kenmerkend voor dat gebruik was dat het samenhang vertoonde met eigenschappen van het duinlandschap en dat met toenemende afstand tot het dorp de intensiteit van het gebruik afnam. Ook werd de invloed, die op het duingebied rond de zeedorpen is uitgeoefend, beperkt door de bevolkingsomvang en de noodzaak tot gebruik. Technische en transportmiddelen werkten ook beperkend en 'sociale controle' zal bewust misbruik hebben voorkomen. Van duinbeheer in de huidige betekenis was toen nog geen sprake. Het gebruik stond voorop en afhankelijk van het soort gebruik werd een geschikte locatie gezocht: landbouw in de dellen nabij het grondwater, het vee liep in het drogere duin of verder weg en jacht of stroperij vond plaats waar wild zat.

Voor het huidige beheer is het belangrijk dat de waterhuishouding en de duinvormen in essentie niet werden aangetast, slechts lokaal hebben relatief kleine ontwateringen en vergravingen plaatsgevonden.

Kleinschalig gebruik is kenmerkend voor het zeedorpenlandschap. De Harstenhoek bij Scheveningen.

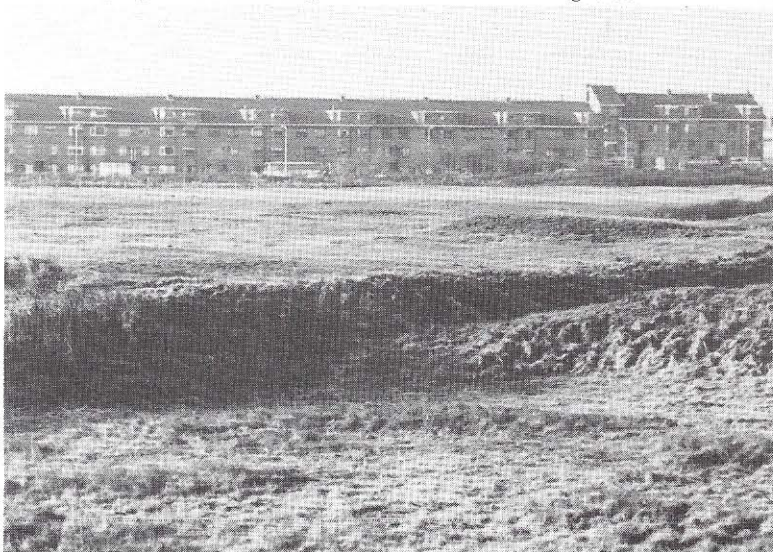
De zeedorpen in 1986

De dorpen van vroeger zijn steden en badplaatsen geworden vol groeiverwachting en menselijke dynamiek. De technische mogelijkheden voor transport en om zand en water naar onze hand te zetten zijn bijna onbeperkt. Even onbeperkt lijkt de stroom bezoekers en dus van geld naar de kustplaatsen. Bij het gebruik van de duinen rond deze kustplaatsen staan niet langer de eigenschappen van het duinlandschap centraal, maar zijn de duinen het substraat waarop een stad ontwikkeld wordt. Plaatselijk lijkt door de aanwezigheid van een golfslagbad zelfs de zee overbodig. Het gebruik van de duinen rond deze kustplaatsen varieert van autara-circuit tot wandelen met of zonder hond. Waar de ontwikkeling niet zo extreem is geweest, is toch ten opzichte van vroeger veel veranderd: de levensstandaard is aanzienlijk verhoogd, het vervoer van personen en goederen gaat veel gemakkelijker en beperkingen, die door natuur en landschap zijn bepaald, worden niet als vanzelfsprekend geaccepteerd. Bij het beheer van zeedorpenlandschappen dient dus voorop te staan dat terug naar vroeger niet juist of niet mogelijk is. Bevolkingsdichtheid, welzijn en sociale structuur zijn een gegeven. Visnetten worden niet meer geboet. En de bewoners van kustplaatsen zijn geen figuranten in een openluchtmuseum.

Het duinbeheer in 1986

Bij het beheer van de duinen is 'het instandhouden en zo mogelijk herstellen van natuurlijke processen' een doelstelling die door velen wordt onderschreven. Dit zou dan leiden tot een natuurlijk duinlandschap waarin karakteristieke levensgemeenschappen en soorten voorkomen. Deze doelstelling wordt veelal aangevuld met doelstellingen gericht op soortbehoud en het beschermen van cultuurhistorische elementen. Het duinbeheer is daardoor sterk gericht op natuur- en landschapsbescherming. Indien menselijk gebruik van de duinen als zeewering, waterwingebied of recreatieterrein een gegeven is, zal de beheerder dit gebruik trachten tegen te gaan of te beperken, te neutraliseren of te gedogen. Slechts in een beperkt aantal gevallen zal het gebruik en de daarbij behorende invloed worden gezien als een positieve bijdrage aan de natuurwaarden. En dat is juist waar het bij de zeedorpenlandschappen om gaat: vanuit de zeedorpen zijn de duinen zo beïnvloed dat een bijzonder duinlandschap is ontstaan.

Een scherpe grens tussen kustplaats en beschermd duingebied.

*Begrazing kan positief uitwerken op de plantengroei.
Schapen tussen Pijpbloem in Wijk aan Zee.*

Betrokkenheid lokale bevolking

Als de lokale bevolking erbij betrokken raakt, wordt het beheer complexer. Daar kunnen echter wel voordelen tegenover staan. Voorop moet staan dat door activiteiten vanuit de kustplaats, net als vroeger, de hydrologische en de geologische kwaliteit niet mag worden aangetast. Ontwortelen, mechanisch vergraven of nivelleren van het reliëf en het toepassen van klei, grond, straatklinkers, beton, asfalt, enz. leveren geen bijdrage aan het behoud van het zeedorpenlandschap, maar leiden tot verloederen van de duinen. Waar wel plaats voor kan zijn is wandelen, ook buiten de paden, beweiding door vee, maaien en afvoeren van het gemaaid materiaal en zelfs voor volkstuintjes, waarbij vooral voor het laatste geldt dat het geen doel op zich behoort te zijn.

Bij het beheer moet dus geselecteerd worden wat wel en niet kan. De beheerder moet daarnaast ook de dosering bepalen van wat wel kan.

Vroeger was de beïnvloeding van het duingebied door een aantal eerder genoemde oorzaken beperkt. Nu moet de beheerder de intensiteit bepalen en de beperkingen die door en uit het duinlandschap worden gesteld 'vertalen' naar de gebruikers van het gebied. Om de intensiteit en de aard van het gebruik te sturen zijn er een aantal middelen.

Bij algemeen publiek gebruik kunnen toegangsvoorwaarden worden gesteld en kan door het padenstelsel en door de plaats en het aantal ingangen de betreding van het terrein worden geregeld. Ook is het denkbaar dat via voorlichting het beheer wat dit betreft wordt ondersteund. Indien tot beweiding wordt besloten en het gebruik van duinvalleities voor akkerbouw wordt toegestaan is het gewenst zakelijke overeenkomsten te sluiten. Daarbij kan bij voorbeeld de soort en het aantal dieren bij wijze van bemesting en de periode van gebruik worden voorgeschreven. Tussentijdse bijstelling is mogelijk door de overeenkomsten op jaarbasis af te sluiten. De kenmerkende gradiënt van menselijke invloed kan door regelgeving, overeenkomsten, maar vooral door de afstand zelf tot de kustplaats tot stand komen. Verharde wegen en paden passen daarom niet in het zeedorpenlandschap, evenmin als geregeld gemotoriseerd vervoer.

Het betrekken van de lokale bevolking bij het duinbeheer kan alleen als de beheerder de bevoegdheid heeft om in verband met goed duinbeheer regels te stellen en deze bij te stellen. De betrokkenen zullen ook moeten accepteren dat er regels en beperkingen

zijn. Daar staat voor hen tegenover dat het duingebied een reëel onderdeel wordt van hun woonomgeving. Op deze basis heeft deze benadering niet alleen voordeel voor de bewoners van kustplaatsen, maar kan dit ook voordeel voor het duinbehoud betekenen. Door de lokale bevolking te betrekken bij het duinbeheer ontstaat ook zorg voor *hun* duingebied, vooral als duidelijk wordt gemaakt dat duinbehoud op langere termijn bijdraagt aan hun recreatiemogelijkheden dicht bij huis en aan de kwaliteit van de woonomgeving.

Dat in bovenstaande uitdrukkelijk de plaatselijke bevolking wordt betrokken bij het duinbeheer en -behoud is omdat zij, meer dan wie ook, een belang hebben bij hun eigen omgeving; bij toeristen is een permanente betrokkenheid bij het wel en wee van het duinlandschap niet of nauwelijks te verwachten. Naast het genoemde voordeel van betrokkenheid van de plaatselijke bevolking bij het duinbeheer is er nog een meer direct voordeel te verwachten uit deze samenwerking met de duinbeheerder.

Het zeedorpenlandschap ontleent als functionerend landschap zijn kwaliteit en mogelijk ook zijn charme aan meer en minder ongeregelde activiteiten; verscheidene gebruikers elk met een eigen werkwijze, gedrag of gewoonte dragen hier meer aan bij dan een natuurbeheerder met zijn eigen beheersstijl en -visie.

Het behoud van het zeedorpenlandschap

De mogelijkheden voor het behoud van het zeedorpenlandschap zijn niet langs de gehele kust gelijk. De plaatselijke omstandigheden wisselen sterk. Scheveningen en Zandvoort hebben grootschalige ambities, ten koste van het duinlandschap en ten nadele van veel plaatselijke bewoners die hun woonomgeving zien verstedelijken en er letterlijk geen cent wijzer van worden. In zo'n sfeer is terughoudendheid met openstelling van duinen op zijn plaats. Bij andere kustplaatsen zijn de sociale structuur, de bestuurlijke visie op de toekomstige ontwikkeling en de eigenschappen van het duinlandschap bepalend voor de koers die een beheerder kan en zal willen gaan. Daarbij dient hij ook zijn lokale situatie te relateren aan de landelijke mogelijkheden voor het behoud van zeedorpenlandschappen. Het zou daarom wenselijk zijn om een plan op te stellen voor de gehele kust waarin het beheer en daardoor het behoud van zeedorpenlandschappen wordt uitgewerkt. Zo'n plan kan een bijdrage leveren aan een goede ruimtelijke ordening aan de kust en aan het duinbehoud.

Mogelijk beheer van zeedorpenlandschappen

Door enerzijds de invloed die van de kustplaatsen op het duingebied uitgaat, en anderzijds het gevoerde duinbeheer, waarin menselijke invloed, veelal als reactie op de aantastingen van het duinlandschap, zoveel mogelijk wordt beperkt, ontstaat een scherpe grens tussen de kustplaats en het duingebied. Om het zeedorpenlandschap op lange termijn te laten voortbestaan moet het beheer erop gericht zijn deze scherpe overgang te wijzigen in een gradiënt van invloed die veroorzaakt wordt door in het duinlandschap passende activiteiten.

Hierbij komt de beheerder voor een aantal keuzen te staan: – is het de bedoeling het zeedorpenlandschap in stand te houden in relatie met de kustplaats en daarbij de lokale bevolking te betrekken; – zorgt de beheerder zelf voor de activiteiten die het zeedorpenlandschap in stand kunnen houden; – of is het beheer gericht op het behoud van elementen als vegetatie en soorten die karakteristiek zijn voor zo'n landschap?

De laatste twee mogelijkheden verschillen vooral in de schaal waarop een beheerder invloed uitoefent. Afhankelijk van zijn middelen kan hij een keuze maken, waarbij wel voorop moet staan dat een eenmaal gemaakte keuze voor een lange reeks van jaren geldt. Via onderzoek zal hij regelmatig moeten nagaan of de beheersmaatregelen aan hun doel beantwoorden.

Beheersmaatregelen

De meest voor de hand liggende beheersmaatregel is beweiding, plaatselijk aangevuld met maaien en afvoeren van het maaisel. Ook in het oorspronkelijke zeedorpenlandschap heeft vee immers

een rol gespeeld. De beheerder is in dit geval zelf de enige die bij het doseren en regelen van invloed op het duinlandschap is betrokken.

Literatuur

1. Boerboom, J.H.A., De plantengemeenschappen van de Wassenaarse Duinen. Diss. Meded. Landbouwhogeschool Wageningen, 1960, 60-10.
2. Boot, R.G.A. & D. van Dorp, De plantengroei van de duinen van Oostvoorne in 1980 en veranderingen sinds 1934. Stichting Het Zuidhollandse Landschap, Rotterdam, 1980.
3. Doing, H., Vegetatie. In: Recreatie en Natuurbescherming in het Noordholland Duinreservaat. Meded. ITBON 69 C, suppl. 2, 1964.
4. Doing, H., Landschapsoecologie van de duinstreek tussen Wassenaar en IJmuiden. Meded. Landbouwhogeschool Wageningen 74-12, 1974.
5. Klijn, J.A., Nederlandse kustduinen: Geomorfologie en bodems. Diss. Pudoc, Wageningen, 1981.
6. Kruijsen, B., Vegetatiekaart van het Noordhollands Duinreservaat (Manuscript). 1986.
7. Mackay, E., Scheveningen-Hoek van Holland. Een landschapskartering op vegetatiekundige grondslag en de effecten van kustuitbreiding op het duingebied. Doct. scriptie vakgroep VPO, Wageningen, 1983.
8. Mennema, J., A.J. Quené-Boterenbrood en C.L. Plate, Atlas van de Nederlands flora 1, 2. Utrecht, 1980, 1985.
9. Schaminée, J.H.J., H. van der Hagen, S.M. Hennekens en A.J.J. Lemaire, De botanische en cultuurhistorische betekenis van de Harstenhoek, 1986. DLN 87 (2):49-56.

Drs. E.A.J. Wanders is hoofd van de afdeling Terreinbeheer van de Duinwaterleiding van 's-Gravenhage (DWL)

Het einde van een zeedorpenlandschap?

